

**O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASI VA ISLOM TA'LIMOTIDA
IJTIMOIY PEDAGOGIK G'OYALAR**

University of management future technologies 555-23 guruh talabasi

O'rozaliyeva Kamola

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O'zbek xalq pedagogikasi va Islom ta'limotida ijtimoiy pedagogik g'oyalar tahlil etiladi. Xalq pedagogikasining asosiy tamoyillari, oila va mahalla tarbiyasining ahamiyati, an'anaviy axloqiy-tarbiyaviy qadriyatlar haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, Qur'on va Hadisda ta'lim-tarbiyaning o'rni, Islomiy ta'lim tizimi va musulmon allomalari pedagogik qarashlari ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy pedagogika, xalq pedagogikasi, Islom ta'limoti, Qur'on, Hadis, oila tarbiyasi*

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida ta'lim-tarbiya jarayoni inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, ijtimoiy pedagogika fani bu jarayonda muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy pedagogika jamiyatning barcha qatlamlari uchun ta'lim va tarbiya masalalarini o'rganadi hamda inson kamolotini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda milliy pedagogik meros va diniy ta'limot asosiy o'rin tutadi. O'zbek xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiya tajribalarini o'z ichiga oladi. Mahalla, oila, urf-odat va an'analar orqali yosh avlodga axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy qadriyatlar singdirilib kelgan. Ushbu pedagogika nafaqat bolalar tarbiyasiga, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Islom ta'limoti esa inson hayotining barcha jabhalariga taalluqli bo'lib, ta'lim-tarbiyani muhim jihat sifatida ko'rsatadi. Qur'on va Hadislarda bilim olishning fazilati, odob-axloq qoidalari, insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar haqida ko'plab o'gitlar berilgan. Islom dunyosining buyuk allomalari - Imom Buxoriy, Al-Farg'oniy, Al-Beruniy, Al-G'azoliy va boshqalar ilm-fan va pedagogika rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. Ushbu maqolada O'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limotidagi ijtimoiy pedagogik g'oyalarning mohiyati, o'zaro bog'liqligi va

zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

O'zbek xalq pedagogikasida ijtimoiy pedagogik g'oyalar. O'zbek xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan boy tajribaga ega bo'lib, inson ma'naviy kamoloti va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq pedagogikasi bolalarni tarbiyalash, ularga ezgulik va insoniy fazilatlarni singdirish, jamiyat bilan uyg'un holda yashash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu pedagogikaning asosiy manbalari xalq og'zaki ijodi, maqollar, matallar, ertaklar, dostonlar, qadimiy urf-odatlar, marosimlar va oilaviy tarbiya usullari hisoblanadi. Xalq pedagogikasida inson tarbiyasi bolalik davridan boshlanib, avvalo oilada shakllanadi. O'zbek oilasi har doim mustahkam tarbiya maskani bo'lib, ota-onalar bolalarining har tomonlama kamol topishini o'z burchi deb bilganlar. “Farzand - ota-onaning ko'zgusi”, “Yaxshi farzand - bog'ning gullaridek”, “Ota-onaga xizmat - farzandingga ibrat” kabi maqollar oiladagi tarbiyaning ahamiyatini ochib beradi. O'zbek xalq pedagogikasida tarbiyaning uzluksizligi va izchilligi muhim o'rin tutadi. Bolaning dastlabki ta'limi oilada boshlanib, keyinchalik mahalla va jamiyat tomonidan davom ettiriladi. Mahalla tarbiya markazi sifatida qadimdan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim rol o'ynab kelgan. Mahalla nafaqat ijtimoiy institut, balki mehr-oqibat va birdamlik maktabi hamdir. O'zbek xalq pedagogikasida mahalla faqat yashash joyi emas, balki insonning shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri sanaladi. Katta yoshlilarning yosh avlodga ibrati, qo'shnichilik rishtalarining mustahkamligi, jamoaviy birdamlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash an'analari milliy pedagogikamizning ajralmas qismidir. “Yaxshi qo'shni – qarindoshingdan afzal”, “Mahalla, katta oila” kabi naql va maqollar mahalla tarbiyasining ahamiyatini ifodalaydi. O'zbek xalq pedagogikasida axloqiy-tarbiyaviy qadriyatlarga alohida e'tibor qaratiladi. Halollik, adolat, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, vafo, shukronalik, sabr-qanoat kabi fazilatlar yosh avlodga singdirilib kelinadi. Ayniqsa, bolalarga ertaklar, rivoyatlar, hikmatli so'zlar orqali ma'naviyat, axloq, vatanparvarlik, hurmat-ehtirom kabi tushunchalar o'rgatiladi. Masalan, “Mehnat qilsang, boy bo'lasan”, “Kattani hurmat qil, kichikka izzat”, kabi hikmatli so'zlar

bolalar ongida ezgulik va to'g'rilik tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Xalq pedagogikasining asosiy maqsadi yoshlarni hayotga tayyorlash, ularga insoniy fazilatlarni singdirish va jamiyatga foydali shaxs bo'lishlariga zamin yaratishdir. Ushbu qadriyatlar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, ularni zamonaviy pedagogik jarayonga tatbiq etish muhim hisoblanadi.

Islom ta'limotida ijtimoiy pedagogik g'oyalar. Islom dini ta'lim va tarbiyani inson hayotining ajralmas qismi sifatida qaraydi. Qur'on va Hadislarda ilm olishning fazilati, axloqiy tarbiya va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar haqida ko'plab o'gitlar berilgan. Islomiy ta'lim nafaqat diniy bilimlarni, balki umumiy dunyoqarashni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Tarixda musulmon olimlari ilm-fan, pedagogika va axloqiy tarbiya borasida katta iz qoldirib, nafaqat Sharq, balki butun dunyo tamadduniga katta hissa qo'shganlar. Qur'onda ta'lim va tarbiyaning yuksak o'ringa qo'yilgani "Iqra" (O'qi!) degan so'z bilan boshlanuvchi oyat bilan tasdiqlanadi. Islom insonni ilm izlashga, tafakkur qilishga va to'g'ri hayot tarzini tanlashga chorlaydi. Qur'onning ko'plab oyatlarida insonning komillikka erishishi ilm orqali amalga oshishi ta'kidlanadi: "Axir, bilganlar bilan bilmaganlar barobarmi?" (Zumar surasi, 9-oyat). Hadislarda esa ilm olishning har bir musulmon uchun majburiy ekani haqida ko'p bora ta'kidlangan. Rasululloh (s.a.v.): "Ilm izlash har bir musulmon erkak va ayolga farzdir" deb marhamat qilganlar. Bu hadislardan ko'rinib turibdiki, Islom dini ilmni nafaqat ibodat qilish vositasi, balki ijtimoiy va axloqiy rivojlanishning asosiy omili sifatida ko'rsatadi. Islomiy ta'lim tizimi yosh avlodni axloqiy barkamollikka yetaklashga qaratilgan bo'lib, unda adolat, halollik, sabr, shukronalik, hurmat va odob kabi fazilatlar muhim o'rin tutadi. Islom shariatida jamiyat a'zolarining bir-biriga bo'lgan munosabati, oiladagi tarbiya va jamoaviy birdamlik aniq belgilab berilgan. Masalan, ota-onaga hurmat qilish, qarindosh-urug'lar bilan aloqani mustahkamlash, yetim-esirlarga g'amxo'rlik qilish, insonlarga yaxshilik qilish kabi tushunchalar ijtimoiy tarbiyaning asosini tashkil qiladi. Islomiy ta'limning rivojlanishida musulmon allomalari katta hissa qo'shgan. Ulardan biri Al-Farg'oniy bo'lib, u ilmiy izlanishlari orqali matematik va astronomik bilimlarni rivojlantirgan. Uning asarlari Yevropa ilm-fanining rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatgan. Ilmiy tafakkurning rivojlanishi Islomiy

ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri ekanini uning faoliyati orqali ko'rish mumkin. Imom Buxoriy esa hadis ilmini mukammal tizimga solgan buyuk allomalardan biridir. Uning "Al-Jome' as-Sahih" asari dunyodagi eng ishonchli hadis to'plamlaridan biri bo'lib, unda insonning axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy hayotdagi odob-axloq qoidalari va ta'lim-tarbiyaning mohiyati haqida muhim ma'lumotlar jamlangan. Hadislar orqali yosh avlodga axloqiy tarbiya berish Islomiy pedagogikaning eng muhim tamoyillaridan biridir. Al-Beruniy esa ilm-fanning turli sohalarida, jumladan pedagogika, geometriya, astronomiya, falsafa va tarix yo'nalishlarida yetuk olim bo'lgan. Uning ilmga bo'lgan yondashuvi Islom ta'limining keng qamrovli ekanini ko'rsatadi. U nafaqat tabiiy fanlarga, balki tarbiya va ijtimoiy munosabatlarga ham katta e'tibor bergan. Al-G'azoliy esa inson axloqini shakllantirish, komil inson tarbiyasiga oid ko'plab asarlar yaratgan. Uning "Ihyo ulum ad-din" (Diniy ilmlarni tiriltirish) kitobi musulmon jamiyatida axloqiy ta'limning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. U insonning nafsini tarbiyalash, xulq-atvorni to'g'ri yo'naltirish va ta'lim orqali komillikka erishish muhimligini ta'kidlagan. Musulmon allomalari va Islomiy ta'lim tizimi bugungi zamonaviy ta'lim jarayoniga ham o'z ta'sirini o'tkazib kelmoqda. Axloqiy tarbiya, ilmga bo'lgan intilish va ijtimoiy birdamlik kabi g'oyalar bugungi pedagogikada ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bois Islom ta'limotidagi ijtimoiy pedagogik g'oyalardan zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida samarali foydalanish mumkin.

O'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limoti o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar. O'zbek xalq pedagogikasi va Islom ta'limoti ijtimoiy pedagogikaning ikki asosiy yo'nalishi bo'lib, ularning ikkalasi ham inson tarbiyasi, axloqiy kamolot va jamiyat rivoji uchun xizmat qiladi. Bu ikki tizim tarixan bir-biriga bog'langan bo'lib, ularning umumiy va farqli jihatlari mavjud.

Ikki tizimning mushtarak jihatlari. O'zbek xalq pedagogikasi va Islom ta'limotining asosiy o'xshashligi ularning axloqiy tarbiyaga katta e'tibor qaratishidir. Har ikkisi ham yosh avlodni halollik, odob, hurmat, sabr-toqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni asosiy maqsad qilib oladi. Xalq pedagogikasida insonni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda ota-ona, mahalla va jamiyatning o'rni muhim bo'lsa, Islom

ta'limotida esa bu mas'uliyat diniy qadriyatlar bilan mustahkamlanadi. Masalan, ota-onaga hurmat qilish va ularga itoat etish har ikki tizimda ham muhim tamoyil hisoblanadi. Qur'onda bu borada shunday deyilgan: "Biz insonga ota-onasiga yaxshilik qilishni amr etdik..." (Luqmon surasi, 14-oyat). O'zbek xalq maqollarida ham bu tamoyil aks etgan: "Ota-onangni rozi qil, Xudoni rozi qilasan." Har ikkisi ham oilaviy tarbiyani birinchi o'ringa qo'yadi. Yana bir o'xshashlik jamiyat taraqqiyotiga e'tibor berishdir. O'zbek xalq pedagogikasida mahalla instituti asosiy tarbiya o'chog'i sifatida e'tirof etilgan. Xuddi shuningdek, Islom dini ham jamiyatni birdamlik, adolat va axloqiy poklik asosida boshqarishni ta'kidlaydi. Musulmon olimlari, jumladan, Al-Farg'oniy, Al-Buxoriy, Al-Beruniy va Al-G'azoliylar ilm-fan, tarbiya va jamiyat rivojiga xizmat qiluvchi asarlar yaratganlar. Ularning ta'limotlari nafaqat diniy, balki dunyoviy bilimlarning rivojlanishiga ham katta hissa qo'shgan.

Zamonaviy ijtimoiy pedagogika bilan bog'liqlik. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanmoqda. O'zbek xalq pedagogikasi ham, Islom ta'limoti ham ijtimoiy pedagogikaning asosiy tamoyillariga mos keladi. Masalan, hozirgi zamonaviy pedagogika shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, Islom va xalq pedagogikasida ham insonning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va axloqiy jihatdan kamol topishi muhim hisoblanadi. Shuningdek, bugungi ta'lim tizimi yoshlarni nafaqat bilimga, balki ijtimoiy mas'uliyatga ham o'rgatishni maqsad qiladi. Bu jihatdan Islom ta'limotidagi zakot berish, yetimlarga g'amxo'rlik qilish, odob-axloq qoidalariga amal qilish kabi tushunchalar zamonaviy ijtimoiy pedagogikaga uyg'un keladi. Shu bilan birga, xalq pedagogikasidagi ustoz-shogird an'anasi zamonaviy pedagogikadagi mentoring tizimi bilan bog'liq.

Farqli jihatlar va ularning sabablari. Har ikki tizimning farqli jihatlari asosan ularning rivojlanish sharoiti va asosiy manbalariga bog'liq. Islom ta'limoti Qur'on va Hadislarga asoslangan bo'lib, unda barcha ta'lim-tarbiya jarayonlari diniy ko'rsatmalar bilan mustahkamlangan. O'zbek xalq pedagogikasi esa uzoq tarixiy jarayonda shakllanib, turli madaniy, etnik va ijtimoiy omillarning ta'sirida rivojlangan. Boshqa bir farqli jihat ta'lim uslubida. O'zbek xalq pedagogikasida asosan og'zaki

an'analar, maqollar, matallar va ertaklar orqali tarbiya berilgan bo'lsa, Islom ta'limotida esa ilmiy yondashuv kuchli bo'lib, madrasa tizimi orqali mustahkamlangan. Masalan, O'rta asrlarda musulmon olimlari ilmiy maktablar yaratib, matematika, astronomiya, falsafa va tabiiy fanlar bo'yicha chuqur bilim bergan. Xalq pedagogikasida esa ta'lim ko'proq hayotiy tajriba orqali shakllangan. Yana bir muhim farq gender masalalariga yondashuvda. O'zbek xalq pedagogikasida ayollar odatda oilaviy muhitda tarbiyalanib, ularning asosiy roli uy bekasi sifatida ko'rilgan. Islom ta'limotida esa ilm olish erkaklar va ayollar uchun barobar ekani ta'kidlanadi. Rasululloh (s.a.v.) aytganlar: "Ilm izlash har bir musulmon erkak va ayolga farzdir." Bu Islom ta'limotida ayollar ham erkaklar qatori ilm olish huquqiga ega ekanligini bildiradi.

Xulosa. O'zbek xalq pedagogikasi va Islom ta'limoti ijtimoiy tarbiyaning ikkita muhim manbai bo'lib, ular asrlar davomida inson kamoloti va jamiyat barqarorligi yo'lida xizmat qilib kelgan. Har ikkisi ham axloqiy tarbiya, ilmga intilish va jamiyatga foydali shaxs bo'lib yetishishni asosiy maqsad qilib oladi. Xalq pedagogikasi asosan og'zaki an'analar va urf-odatlar orqali shakllangan bo'lsa, Islom ta'limoti Qur'on va Hadis asosida chuqur ilmiy yondashuvga ega bo'lgan. Ushbu ikki tizimning o'xshash jihatlari, jumladan, oila tarbiyasiga urg'u berish, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish kabi g'oyalari bugungi zamonaviy ijtimoiy pedagogika bilan hamohangdir. Ayniqsa, Islom ta'limotining ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi va xalq pedagogikasining milliy urf-odatlarga tayanishi pedagogik jarayonni yanada boyitgan. Shu bilan birga, ularning farqli jihatlari ham mavjud. Islom ta'limotida ta'lim-tarbiyaning diniy asoslari kuchli bo'lsa, xalq pedagogikasida madaniy va tarixiy omillar ustunlik qiladi. Ta'lim uslublari va gender masalalariga yondashuvdagi farqlar ham ushbu tizimlarning rivojlanish jarayoni va tarixiy sharoitlari bilan bog'liq. Bugungi kunda zamonaviy ijtimoiy pedagogika ushbu ikki tizimning ilg'or tajribalaridan foydalanib, shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlarni shakllantirmoqda. Natijada, O'zbek xalq pedagogikasi va Islom ta'limoti qadriyatlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ta'lim jarayonida ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
9. Qur'oni Karim (2019). Alouddin Mansur tarjimasi. Toshkent:Sharq.
10. Abu Homid G'azzoliy "Ihyou ulumid din" Rashid Zohid tarjimasi./ "Matbaachi" nashriyoti. Toshkent,2022.-509b
11. A.G'.Abdullayev. Qur'onshunoslik: o'quv qo'llanma. – Toshkent, Toshkent, "Toshkent islom universiteti" nashriyot-matbaa birlashmasi, 2011. – 192 b.
12. Tursunova Zulfizar Salimjon qizi. Al- Farg'oniyning hayoti va ijodi haqida